

İSMAİL E. ERÜNSAL

Şöyleşi:

Halil Solak

yirmi iki
Mürekkep
Damlası

Osmanlı Sosyal ve Kültür Tarihi
Üzerine Sohbetler

İÇİNDEKİLER

- Önsöz 9
- Kısaltmalar 13
- Kitabın Ortasından Mürekkep Damlaları 15
- I. Fakültenin Son İhtişamlı Yılları 25
- II. Büyük Konuşmanın Cezası: Edinburgh'ta Doktora 61
- III. Sahaflar Çarşısı'ndan Enderun'a 71
- IV. Arşivlerin Hal-i Pür-Melâli 93
- V. Osmanlı Arşivinde Şair Aramak 105
- VI. Osmanlı Kütüphane Tarihini Yazmak 131
- VII. Sultanların Kitapları 147
- VIII. Nostaljiden Gerçeğe Sahaflık ve Sahaflar 165
- IX. Geç Fark Ettiğim Bir Hazine: Kadı Sicilleri 199
- Şer'i Sicillerde Neler Var? 203
- Vasiyetler ve Vasiyet Kayıtları 203
- Osmanlı Toplumunda Cârîyeler 210
- Gayrimüslimlerin / Zimmilerin Terekeleri 215
- Yetim ve Öksüzlerin Muhasebe Raporları 222
- X. Osmanlı'da Kadının Adı Var! 237
- XI. Sıbyan Mekteplerinde Neler Öğretilmiyordu? 259
- XII. Osmanlı'da "Halk"ın Okuduğu Kitaplar 281
- XIII. Tasavvuf Tarihi Metinlerinin İzinde 291
- XIV. Düğümü Çözmek: 'Küçük' Bir Hukuk Tarihi Meselesi 305
- XV. Akademik Hayat Rehberi 315

XVI. Mezar Taşını Okumak Ya Da Okuyamamak Bütün Mesele
Bu mu? 331

XVII. İlmî Araştırmalarda İdeolojik Körlük 343

Tutucu Çevrelerin Karşı Çıkmaları Dolayısıyla Osmanlılara
Matbaanın Geç Gelmesi 346

Molla Lütfî'nin Zındıklıkla Suçlanıp Öldürülmesi 350

Bugünkü Eğitim Sisteminde İcâzet Usûlü Bir Öğretim Metodu Olarak
Uygulanabilir mi? 355

Şehid Ali Paşa'nın Kitaplarının Müsaderesi Dolayısıyla
Osmanlılara Yöneltilen Bağnazlık Suçlaması 361

Pîri, Pire Yapan Hukuk Profesörü 365

Osmanlı'yı Yermeyi, Yerin Dibine Geçirmeyi Kendisine
Misyon Edinmiş Bir Jeoloji Profesörü 371

XVIII. Suçlu Kim? Osmanlılar Arap Ülkelerindeki Vakıf Kütüphanelerini
Yağmaladılar mı? 379

XIX. İslâm Dünyasında Kitabın Serüveni 393

XX. Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap Üretimi ve Kütüphaneler 437

XXI. "Haza min Fazli Rabbi": İslâm Ansiklopedisi ve İSAM 455

XXII. Kütüphane, Bu Meçhul 473

Dizin 499

Şimdiye kadar nehir söyleşi türünde bir eser hazırlama konusundaki teklifleri, kendimden bahsetmekten hoşlanmadığım için geri çevirdim. Çünkü bana göre tarihi şahsiyetlerin hayatları ilginçtir, bizim gibi araştırmacıların değil... Bizlerin belki çeşitli konulardaki fikir ve düşünceleri faydalı olabilir. Ancak Timaş Tarih Kitaplığı editörü Zeynep Hanım, hayat hikâyesi değil de yaptığım çalışmalar etrafında yoğunlaşan bir söyleşi kitabı teklif edince, akademik çevrelere erişme imkânı bulan çalışmalarımın daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına vesile olabileceğini düşünerek bu teklifi kabul ettim. Bunda, söz konusu teklifler çerçevesinde dile getirilen, yaptığım çalışmaların safahatı, kat edilen uzun yol esnasında yaşadığım kazalar, karşılaştığım tesadüflerin bir araştırmacının serüveni olma keyfiyeti dolayısıyla gençler için ufuk açıcı ve ilham kaynağı olabileceği söylemi de etkili oldu. Ayrıca Zeynep Hanım'ın, söyleşi konusunda mahareti mücerreb olan Halil Solak Bey'i teklif etmesinin de bu kararında belirleyici olduğunu söylemem gerekir.

Bu kitap, alışlagelmış nehir söyleşi türünden birtakım farklılıklar barındırıyor. Söyleşi türünün en önemli özelliği olan soru-cevap formatına uyulmakla beraber akademik hayatıma dair ayrıntılar ve ağırlıklı olarak da ilmi çalışmalarımın yer bulduğu bir metin kurgulanmıştır. Bu kitapta, tamamlanmış çalışmalarına ilâveten ileride çalışmayı düşündüğüm için hazırlık yaptığım, ancak makale veya kitap haline getiremediğim, belki de getiremeyeceğim bazı konularla ilgili bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca çalışmalarım sırasında rastladığım bazı ilginç hususlarla ilgili görüş ve düşüncelerimi, meslek hayatımda edindiğim bazı tecrübeleri de belki okuyucuya faydası olur diye bu çalışmaya dahil ettim.

Eserdeki dipnotlamada bölümler arasındaki farklılıklar okuyucunun dikkatini çekecektir. Bazı bölümlerde hemen hiç dipnot yokken, bazı

bölümlerde de yoğun bir dipnotlamaya gidildiği görülecektir. Bunun iki sebebi vardır; birincisi anlatılanların daha iyi anlaşılması için verilmesi gerekli ek bilgiler, akışı bozmamak için metnin içinde değil de dipnotlarda verilmiştir. İkincisi ise, verilen bir bilginin kaynağını merak edenlere dipnotlar vasıtasıyla yardımcı olmaktır. Ancak bu uygulamayı her bölümde yapmadım. Mesela daha evvel neşrettiğim çalışmalarla ilgili bölümlerde mümkün olduğunca dipnot vermeme çalıştım. Çünkü okuyucu yayınlanmış çalışmalarına gidip gerekli bilgileri kolaylıkla edinebilir. Sadece henüz yayın safhasına gelmemiş bazı konularla ilgili tespitlerimin yer aldığı bölümlerde, araştırmacılara yararlı olur düşüncesiyle, verdiğim bilgilerin kaynaklarını göstermeye çalıştım. İndeks hazırlarken de aynı yolu takip ettim. Verdiğim referansların çoğunun uzun yıllar içerisinde toplanmış birincil kaynaklardan oluştuğu görülecektir. Bunun ne anlama geldiğini sosyal bilimciler, özellikle de tarihçiler çok iyi bilirler. Çünkü bu referanslar, konu hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara zaman kazandırmanın ötesinde ciddi şekilde birikmiş birinci sınıf malzemeyle yola çıkmanın avantajını sağlayacaktır. Mesela “Şer’iyye sicilleri”, “Osmanlı arşivlerinde şâir aramak”, “Osmanlı’da kadın”, “Halkın okuduğu kitaplar” ve “Sıbyan mektepleri” bölümlerinde bu uygulama açık şekilde görülecektir.

Özellikle sıbyan mekteplerinin anlatıldığı bölümde referans verme noktasında nispeten abartılı bir durum olduğu farkedilecektir. Bunun sebebi bu konuda kütüphane ve sahaf konularında yaptığım gibi bir kitap yazmayı planlıyor ve malzeme topluyor olmamdır. Ancak ele alınması daha elzem başka konular çalışma takvimimde öne geçtiği için bugüne kadar bu düşüncemi gerçekleştiremedim. Bundan sonra da bu konuya dönmeyi düşünmediğimden bu konuyu çalışacaklar için faydası olur düşüncesiyle böyle bir yola girdim.

Akademik alanda görülen bazı aksaklıklara eserlerimin önsözlerinde dikkat çekmeyi şimdiye kadar bir gelenek haline getirmiştim. Bu önsözde ise olumlu bir gelişmeye işaret etmek istiyorum. Son yıllarda üniversitelerimizdeki genç akademisyenler oldukça kaliteli makaleler üretmektedirler. Bu gelişme muhakkak ki yurtdışında doktora imkânlarının sağlanmış olmasının da önemli bir payı olmalıdır. Ancak akademik hayatta gerekli ilim ortamının oluşturulmamasından dolayı bu genç kabiliyetlerin kaybolup gideceklerinden endişe ettiğimi belirtmek isterim. Hatta akademik ortam meselesi bahsine dair bir anekdotu da sizlerle paylaşmalıyım: 1979 yılında Nobel fizik ödülünü

(1979) alan ilk Müslüman bilim adamı olan Muhammed Abdüsselam yıllar önce bir toplantı için İstanbul'a gelmişti. Kendisine Türkiye'deki bilimsel çalışmaları nasıl bulduğunu soran bir gazeteciye hiçbir değerlendirme yapmadan hatırlayabildiğim kadarıyla şu cevabı vermişti: "Bir ülkede bilim alanında gelişme olması için o ülkede bilim ortamı oluşturulması gerekir".

Bugünkü yapısı ve işleyişiyle üniversitelerimizde ilim ortamı oluşturulabilmesi mümkün müdür? Evet, mümkündür diyemeyeceğim. Her şeyden önce böyle bir şeyin gerçekleşebilmesi için inşaat işlerinde mahir değil de akademik yetkinliğe sahip kimselerin idareci olarak görevlendirildikleri üniversitelerimizin sayılarını artırmamız gerekir. Akademik ortamın önemini kavrayabilmiş idareciler ancak üniversitelerimizin kalite sorununa çare arayabilirler. Başarıyı bina yapmaya, çokça fakülte ve bölüm açmaya, kontenjanları artırmaya indirgeyen idarecilerle bir yere varılması mümkün değildir.

Bu kitapta tavsiye niteliğinde söylediklerim genelgeçer şeyler olup daha çok öğrenciler dikkate alınarak kaleme alınmıştır. Bunların çoğu meslek erbabının malumudur. Burada şu soru aklınıza gelebilir; "Peki temas ettiğiniz konular çoğu meslek erbabının malumu ise doktora çalışmaları niçin sizin doğru dediğiniz ve savunduğunuz şekilde yürütülmüyor? Maalesef bunun sorumlusu meslektaşlarımız değil, sistemin kendisidir. Beş doktora, on yüksek lisans talebesi ve 20 saatlik bir ders yükü olan bir danışman, kimi nasıl takip edebilir ve öğrencilerinin her hafta yazdıkları yüzlerce sayfayı okuyup değerlendirebilir. Bu da herkesin malumudur. "Alan memnun, satan memnun. Sana ne oluyor?" diye sorabilirsiniz. "Bana ne" diyemediğim içindir belki de, bilemiyorum.

Bu çalışmanın kitap haline getirilmesinde bazı meslektaşlarımın ve öğrencilerimin katkıları oldu. Her zaman olduğu gibi teşekkür etmem gerekenlerin başında Bilgin Aydın ve Kenan Yıldız yer almaktadır. Her ikisinin de ihtiyaç duyduğum malzemelerin sağlanmasında ve metnin düzenlemesinde önemli katkıları oldu. Yapacağım taramalar için bilgisayar alt yapısını Bilal Çavuşoğlu hazırladı. Hatice Aynur bazı bölümlerin redaksiyonunda yardımcı oldu. Başta kütüphane müdürümüz M. Birol Ülker ve Dökümantasyon servisi şefi Cemal Toksoy olmak üzere İSAM kütüphanesi personeli, her zamanki yardımseverliklerini esirgemediler. Birol Bey'in tashih konusundaki yardımlarını da belirtmem gerekir.

Kitabın baskıya hazırlanmasını her zaman olduğu gibi Ender Boztürk üstlendi. Metnin son redaksiyon ve kontrol işlemlerini Filiz Dığıroğlu ve Zeynep Berктаş Hanımlar gerçekleştirdiler. Hepsine içten teşekkür ederim. Sağ olsunlar, var olsunlar.

İsmail E. Erünsal

İSAM, Bağlarbaşı